

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ШКОЛАХ УКРАЇНИ У ПЕРІОД З 2000 ПО 2004 РОКИ

Шевченко С.М.

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
старший науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
e-mail: shevchenko_s_n@ukr.net

Україна на сучасному етапі переживає складні часи, що переконливо доводить необхідність здійснення національно-патріотичного виховання підростаючого покоління. Неабияка роль в цьому процесі відводиться освітньому закладу, який має стати осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати незалежну, демократичну державу, дбати про її національну безпеку, підвищення добробуту людей, сприяти єднанню українського народу та встановленню миру й злагоди в суспільстві. Школа - це життєвий простір дитини; тут вона не просто готується до життя, а живе. Важливу роль у цьому відіграє патріотичне виховання в школах України. На вчителів покладена величезна місія навчання, розвитку і, що найважливіше, виховання дітей. Кожен педагог повинен плекати в учнів любов як до свого рідного краю, так і до всієї багатонаціональної України. Згадаймо, як любив свою Батьківщину В.О. Сухомлинський «Від 1935 р. розпочав педагогічну роботу як вчитель заочної школи недалеко від рідного села. Перевівся до Полтавського педагогічного інституту заочником і закінчив його 1938 р. Повернувшись після закінчення навчання на Батьківщину працював учителем української мови та літератури в Онуфріївській середній школі» [5, с. 346]. Як Т.Г. Шевченко «мріяв про незалежну суверенну українську державу де шанують мову, культуру та історію народу» [13, с. 410]. Так, у період з 2000 по 2004 рр. у Черкаській області активним осередком впровадження програм патріотичного виховання були школи м. Сміла (ЗОШ І–ІІІ ст. № 3) та м. Шпола (ЗОШ І–ІІІ ст. № 2). У закладах запроваджено факультативи та курси «Громадянознавство», «Основи демократії», «Моя громадянська свідомість», у межах яких формувалося уявлення про державну символіку, культури та національної свідомості учнів. Ще, у далекому минулому Олена Пчілка «була організатором гуртка українознавства гадяцької української шкільної молоді, членами якого були учні чоловічої і жіночої гімназій, реального училища, Вищої початкової школи й дворічних Педагогічних курсів. Гуртківці під її керівництвом влаштовували Шевченківські свята, інсценізували драматичні твори українських письменників. Сама письменниця часто виступала з лекціями. Для дітей початкових шкіл Гадяча гурток українознавства організовував дитячі ранки з різноманітною програмою. .. Мова для неї була важливим засобом не лише спілкування, а й мислення, здобуття знань, саморозвитку і самовираження» [12, с. 305]. Протягом усього існування України вчені боролися за рідну мову, культуру та ідентичність нації, наприклад «в поетичних збірках - Лесі Українки - звучить зворушлива лірика, глибоке сприйняття природи й світу, палке слово громадянина-патріота, заклик до дій і боротьби для блага рідного народу» [11, с. 246]. І, повертаючись до історії України, бачимо як у просвітницькій роботі П.О. Куліша «стали створення та організація видання україномовної абетки для початкового навчання «Грамотка» (1857). Це був перший підручник українською мовою для народної школи, який мав виховний і пізнавальний зміст. ... На початку 60-х р. вів активну боротьбу за перетворення української мови на офіційну не лише в школі, а й у державних справах. ... Протягом 1860-1862 рр. організовував видання і розповсюдження серії дешевих книжечок для народного читання рідною мовою - «Метелики» (39 номерів), які навчали рідної мови» [10, с. 204; 7, с. 13]. Отже, боротьба відбувалася постійна за незалежність українську, мову,

культуру та свою націю про що свідчать дописи відомих учених сучасників Л. Березівської, О. Сухомлинської, Н. Дічек та ін. [1; 3; 9]. Як стверджує Наталія Дічек «наступний період стратегічних змін в українській шкільній освіті розпочався 1999–2001 рр. після прийняття суттєво оновленого Закону України «Про загальну середню освіту» (1999 р., перша редакція 1991 р.), Національної доктрини розвитку освіти «Україна у XXI столітті» (2001), у яких відбито започаткування євроінтеграційної стратегії в освіті зі збереженням національно орієнтованого і дитиноцентрованого векторів реформ [4]. Цю стратегію МОН на чолі з міністром В. Кременем реалізовувало шляхом: розроблення і запровадження стандартів початкової та середньої освіти; введення громадянського виховання школярів як необхідного складника освіти громадянина демократичної країни, що поділяє загальноєвропейські та загальнолюдські цінності...» [8, с. 5-27; 2, с. 19]. Це був крок уперед, розробок стратегічних змін в українській шкільній освіті, як вправна допомога оновлених нормативно-правових документів стосовно шкільної освіти, нових, розроблених документів МОН з міністром В. Кременем щодо стандартів початкової та середньої освіти, введення громадянського виховання школярів як необхідного складника освіти - освітньому персоналу, педагогам та усім школам України. Наприклад, активно стали впроваджувати як загальнонаціональні, так і локальні програми патріотичного спрямування. Серед них: протягом десяти років учителі 1-4 класів ЗОШ селища Райгородок Слов'янського району Донецької області (яка була експериментальним майданчиком кафедри педагогіки СДПУ), де працювали за авторською технологією з патріотичного виховання. Метою даної виховної роботи було: забезпечити учнів знаннями з проблеми патріотизму; розвивати патріотичні почуття та емоційні переживання, пов'язані з любов'ю до малої та великої Батьківщини. Зміст роботи включав три розділи: родинний, соціальний, державний. Ця програма передбачала накопичення школярами: знань про походження українського народу, родинні свята, обряди та звичаї, про хліб, про професії батьків і родичів; знання веснянок, легенд, повір'їв; розуміння понять «рід», «родина», «сім'я», «релігійні свята», «Святий Вечір», «захоплення», «Матір-ненька», «Матір-Земля», «Матір Божа». Ці знання та поняття розширюються, поглиблюються в процесі бесід, походження українського народу, родинні звичаї й свята, народні прикмети, легенди, повір'я. Через патріотичні почуття виявлялося емоційне ставлення молодшого школяра до самого себе, до навколишнього світу, до людей, до Батьківщини, до національних цінностей [6, с. 73-74]. Відбувалися тематичні класні години («Мій прапор — моя гордість»); участь у всеукраїнських конкурсах («Об'єднаймося ж, брати мої!»); залучення шкільних бібліотек до формування національно-патріотичної свідомості; створення та розвиток шкільних музеїв бойової слави, козацької доби, визвольної боротьби УПА. У навчально-виховному комплексі № 33 Дніпро (раніше: Дніпропетровськ) діяла шкільна програма «Ми – українці», яка передбачала тематичні заходи до державних свят, екскурсії визначними місцями України, створення куточків патріота, музейних кімнат, що включала заходи до національних свят, екскурсії, музейні практики, тематичні куточки. Програма була інтегрована в загальну виховну систему закладу; у ліцеях м. Львова активно впроваджувалися інтегровані курси «Історія рідного краю», «Основи християнської етики», «Львовознавство». Львівський академічний ліцей при ЛНУ ім. І. Франка з кафедрою українознавства провадив щорічні проєкти «Звитязці України», «Пам'ять роду – пам'ять народу», які поєднували історичне краєзнавство з виховною діяльністю; у школах Харкова, зокрема у ЗОШ № 134 та ліцеї «Право», реалізовувалися заходи в межах регіональної програми «Патріот Харківщини», що включала конкурси есе, конференції, проєкти громадянського спрямування та запроваджували факультативів, конкурси учнівських есе на тему «Я – громадянин України», шкільні конференції «Україна: історія і сучасність»; регіональні програми «Патріот Харківщини» (2006) – одна із перших прикладів комплексного підходу до виховання. Тематичні класні години, конкурси, екскурсії, робота шкільних музеїв, участь у військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») це результати підвищення інтересу до історії України та формування національної ідентичності. Таким

чином, зміст програм, методи та форми роботи мали значні регіональні відмінності, проте всі вони спрямовувалися на формування громадянина-патріота.

Список літератури:

1. Березівська Л.Д. Історія освіти як засіб збереження історичної пам'яті та утвердження української національної ідентичності у майбутніх педагогів. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 1 (7) 2025. С. 1-4. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/548>
2. Дічек Н.П. Державна політика в галузі середньої загальної освіти в діяльності міністерства освіти і науки України (2005–2007 рр.): погляд із сьогодення. Інноваційна педагогіка. 27. 2025. С. 18-23. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722173/>
3. Дічек Наталія, Саух Петро, Загородня Алла. Філософсько-педагогічна думка України: аспекти ретроаналізу націєтворення : монографія /за наук. ред. проф. Н. П. Дічек. [Ел. видання]. Київ: Пед. думка, 2025. 311 с. <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-aspekty-retroanalizu-natsiietvorennia/>
4. Дічек Н.П. Шляхи утвердження в Україні особистісно орієнтованої парадигми шкільної освіти: психолого-педагогічний аспект. Освітологія. 2016. № 5. С. 140–146.
5. Загородня А.А. Сухомлинський Василь Олександрович. Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упор.-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Ел.не видання]. Київ: Пед. думка, 2025. С. 346. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746619/> <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/>
6. Коркішко О.Г. Патріотичне виховання: досвід сучасної школи. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. № 36. 2007. С. 73-75. URL: eprints.zu.edu.ua
7. Куліш П.А. Біографічний почерк. Чернігів, 1899. С.13.
8. Процеси диференціації в шкільній освіті незалежної України (історико-аналітичний аспект): монографія / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України; авт. кол.: Н.П. Дічек, Н.Б. Антоненко, Н.М. Гупан, А.А. Загородня, Т.І. Куліш, С.М. Шевченко; за заг. ред. Н.П. Дічек. Київ, 2019. С. 5–27.
9. Сухомлинська О. В. Історія і філософія освіти. К.: Либідь, 2003. 326 с.
10. Шевченко С.М. Куліш Пантелеймон Олександрович. Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упор.-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Ел. видання]. Київ : Пед. думка, 2025. С. 204. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746599/> <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/>
11. Шевченко С.М. Леся Українка. Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упор.-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Ел. видання]. Київ : Пед. думка, 2025. С. 246. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746597/> <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/>
12. Шевченко С.М. Олена Пчілка. Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упор.-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.]; тех. участь Максименко В. Д. [Ел. видання]. Київ : Пед. думка, 2025. С. 305. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746591/> <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/>
13. Шевченко С.М. Шевченко Тарас Григорович. Філософсько-педагогічна думка України у контексті націєтворення : хрестоматія / Інститут педагогіки НАПН України ; за

наук. ред проф. Н. П. Дічек: [упор.-автори: Дічек Н. П., Загородня А. А., Шевченко С. М.];
тех. участь Максименко В. Д. [Ел. видання]. Київ : Пед. думка, 2025. С. 410. URL:
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746586/> <https://undip.org.ua/library/filosofsko-pedahohichna-dumka-ukrainy-u-konteksti-natsiietvorennia/>